

วัฒนธรรมเหมืองแร่: มรดกใต้พิภพสู่พรมแดนภาคใต้ฝั่งอันดามัน

MINING CULTURE: A HERITAGE FROM THE SUBTERRANEAN DEPTHS TO THE
BORDERLANDS OF THAILAND'S ANDAMAN SOUTH

ธนาตล จันทร์ประดิษฐ์*

Thanadon Chanpradit*

*สาขาวิชาภาษาศาสตร์ประยุกต์ ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

*Department of Linguistics, Faculty of Humanities,

Kasetsart University

Email: Thanadon.chan@ku.th

Received : June 5, 2025

Revised : December 15, 2025

Accepted : December 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษามรดกจากวัฒนธรรมเหมืองแร่ของชาวจีนฮกเกี้ยนในจังหวัดระนอง พังงา และภูเก็ต พื้นที่ชายฝั่งทะเลอันดามันซึ่งมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางอุตสาหกรรมเหมืองแร่ตั้งแต่มุขปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยใช้กรอบแนวคิดเชิงสหวิทยาการ ได้แก่ การข้ามชาติ (transnationalism) การพลัดถิ่น (diaspora) และมานุษยวิทยาอพยพ เพื่อวิเคราะห์พลวัตของการประกอบสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และกระบวนการปรับตัวของวัฒนธรรมเหมืองแร่ในบริบทชายขอบของประเทศไทย ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมเหมืองแร่ของชาวจีนฮกเกี้ยนมิได้เป็นมรดกทางวัตถุที่หยุดนิ่ง หากแต่เป็นวัฒนธรรมลูกผสม (cultural hybridity) ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างความทรงจำของการอพยพ เครือข่ายเศรษฐกิจข้ามพรมแดน และการปรับตัวเข้ากับบริบทท้องถิ่นหลังยุคเหมืองแร่ ผ่านภาษา อาหาร พิธีกรรม และสถาปัตยกรรม วัฒนธรรมดังกล่าวจึงดำรงอยู่ในฐานะเครือข่ายของความหมายที่ถูกต่อรองและตีความใหม่อย่างต่อเนื่องในสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: วัฒนธรรมเหมืองแร่ ชาวจีนฮกเกี้ยน อัตลักษณ์ชาติพันธุ์

Abstract

This article examines the cultural legacy of Hokkien Chinese tin-mining communities in Ranong, Phang Nga, and Phuket coastal provinces along Thailand's Andaman seaboard that emerged as major centers of the tin-mining industry from the late nineteenth century onward. Drawing on an interdisciplinary framework that incorporates transnationalism, diaspora studies, and the anthropology of migration, the study explores the dynamic processes through which ethnic identity has been constructed and negotiated, as well as the ways in which mining culture has adapted within the peripheral context of the Thai nation-state. The findings suggest that Hokkien mining culture should not be understood as a static or material remnant of a declining industry. Rather, it constitutes a form of cultural hybridity shaped through the interplay of migratory memory, cross-border economic

networks, and post-mining local adaptation. These processes are manifested in everyday practices and symbolic forms, including language use, culinary traditions, ritual life, and architectural landscapes. As such, mining culture persists as a living network of meanings that is continuously reinterpreted and renegotiated in response to changing social and historical conditions in contemporary society.

Keywords: Mining Culture, Hokkien Chinese Diaspora, Ethnic Identity

บทนำ

ภูมิภาคชายฝั่งอันดามันของประเทศไทย โดยเฉพาะจังหวัดระนอง พังงา และภูเก็ต ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางของเหมืองแร่ดีบุกมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ทั้งยังเป็นพื้นที่บรรจบของกระบวนการอพยพในกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนจากมณฑลฝูเจี้ยนที่ได้นำทักษะ เทคโนโลยี ต่าง ๆ เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ดีบุก รวมถึงวัฒนธรรมต่าง ๆ ของตนเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น (Chee-Beng, 2000; Tan, 2011) การเข้ามาของกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนถือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเศรษฐกิจจีนข้ามชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่ป็นัง ประเทศมาเลเซีย (Cushman, 1991; Khoo, 2009) การหลอมรวมดังกล่าวมีเพียงเน้นการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ได้ก่อให้เกิดพลวัตทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงการต่อรองของผู้คนในบริบทของชุมชนข้ามชาติในพื้นที่ใหม่ที่ตนได้เข้ามาอยู่อาศัย

การผสมผสานทางวัฒนธรรมในพื้นที่เหมืองแร่ดีบุกเกิดขึ้นผ่านภาษา พิธีกรรม อาหาร และโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ได้เชื่อมโยงคนจีนฮกเกี้ยนเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ในบริเวณพื้นที่ภาคใต้ของไทย (Wang, 1993; Reid, 2008) ชาวจีนฮกเกี้ยนและลูกหลานยังคงรักษารูปแบบทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ เช่น การใช้ภาษาฮกเกี้ยนในบริบทของครอบครัวและพิธีกรรม การปรับประเพณีดั้งเดิมให้เข้ากับความต้องการของคนพื้นถิ่น รวมถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคมและเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับป็นัง (Khoo, 2009) ลักษณะดังกล่าวนำไปสู่รูปแบบของอัตลักษณ์ลูกผสม (hybridity) ที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคม

ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน การทำเหมืองแร่ดีบุกจะเสื่อมถอยลง แต่ร่องรอยทางวัฒนธรรมฮกเกี้ยนที่ได้ผสมกับวัฒนธรรมพื้นถิ่น ยังคงส่งผลต่ออัตลักษณ์และความทรงจำร่วมของชุมชนในภูมิภาคแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน อุตสาหกรรมแร่ดีบุกถูกลดความสำคัญลงในปลายศตวรรษที่ 20 ร่องรอยทางวัฒนธรรมของชาวจีนฮกเกี้ยนที่ฝังแน่นในภูมิทัศน์ของระนอง พังงา และภูเก็ตยังคงดำรงความทรงจำของชุมชนดังกล่าว องค์ประกอบทั้งหมดล้วนทำหน้าที่เป็นสื่อกลางที่ยึดโยงผู้คนปัจจุบันเข้ากับอดีต ทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความต่อเนื่องอัตลักษณ์ข้ามพรมแดนยังคงมีชีวิตอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวอย่างแนบแน่น

การศึกษาวัฒนธรรมเหมืองแร่จึงจำเป็นต้องมองผ่านกรอบแนวคิดข้ามชาติและการพลัดถิ่นเพื่อทำความเข้าใจพลวัตทางอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ชุมชนเหล่านี้ได้สร้างขึ้น ทว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจเหมืองแร่ในฐานะพื้นที่แลกเปลี่ยนข้ามพรมแดน การศึกษานี้จึงนำกรอบแนวคิดเรื่องการข้ามชาติ (transnationalism) การพลัดถิ่น (diaspora) และมานุษยวิทยาอพยพ เพื่ออธิบายว่าการทำเหมืองไม่ใช่เพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นพื้นที่วัฒนธรรมที่ก่อรูปและปะทะกันของผู้คนผ่านกาลเวลา กรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถช่วยในการอธิบายว่าชาวจีนฮกเกี้ยนอพยพมิใช่เพียงแรงงานข้ามชาติเท่านั้น แต่เป็นผู้สร้างความหมายทางวัฒนธรรมรวมถึงอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงและถ่ายทอดมาถึงปัจจุบัน

บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์วัฒนธรรมเหมืองแร่ในมิติของการอพยพ การถ่ายทอดวัฒนธรรม และพลวัตอัตลักษณ์ข้ามพรมแดนอย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์วัฒนธรรมการทำเหมืองของชาวจีนฮกเกี้ยนในระนอง พังงา และภูเก็ต ผ่านการบูรณาการประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา วัฒนธรรมศึกษา และภาษาศาสตร์ เพื่อสร้างภาพที่ครอบคลุมของพลวัตวัฒนธรรมในภูมิภาคอันดามัน การวิเคราะห์จึงมุ่งเปิดพื้นที่ใหม่สำหรับการศึกษาวรรณกรรมข้ามพรมแดนและชี้ให้เห็นว่าพื้นที่เหมืองแร่คือความต่อเนื่องของความทรงจำ การต่อรองอัตลักษณ์ และทุนวัฒนธรรม ที่ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนในปัจจุบัน

ภูมิหลังการอพยพของชาวจีนฮกเกี้ยนและการทำเหมืองแร่ในภาคใต้

ชาวจีนฮกเกี้ยนจากมณฑลฝูเจี้ยน (Fujian) มีบทบาทสำคัญในกระบวนการอพยพออกนอกประเทศจีนในช่วงศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 ภายหลังสงครามฝิ่นระหว่างจีนกับอังกฤษ (ค.ศ. 1839–1842 และ 1856–1860) พื้นที่ชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของจีนเผชิญความวุ่นวาย ความยากจน และภาวะข้าวยากหมากแพงอย่างรุนแรงจากการรุกรานของจักรวรรดิอังกฤษและความล้มเหลวของราชวงศ์ชิงในการปกป้องอธิปไตย (Asia Pacific Foundation of Canada, n.d.-a) เพิ่มเติมจากความไม่มั่นคงดังกล่าว ระบบการเก็บภาษีที่ไม่เป็นธรรม การฉ้อราษฎร์บังหลวงของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และการบังคับเกณฑ์แรงงานภายใต้ระบบราชการ ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่ชายฝั่งตอนใต้รู้สึกไม่มั่นคงในชีวิตประจำวัน (Asia Pacific Foundation of Canada, n.d.-b) การอพยพจึงเป็นกลไกเอาชีวิตรอดมากกว่าทางเลือก เนื่องจากโอกาสในการดำรงชีวิตอย่างมั่นคงในถิ่นฐานแทบไม่เหลืออยู่อีกต่อไป การอพยพเพื่อเริ่มต้นชีวิตใหม่ถือเป็นหนทางที่ดีที่สุดของกลุ่มคนชาวฮกเกี้ยน

หนึ่งในจุดหมายปลายทางสำคัญของชาวจีนฮกเกี้ยนคือเกาะปีนัง ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าและการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนโพ้นทะเลภายใต้อาณานิคมอังกฤษในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาวจีนฮกเกี้ยนมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของปีนัง ทั้งในการทำเหมืองแร่ เกษตรกรรม และการค้าระหว่างประเทศ รวมถึงการพัฒนาสังคมจีนโพ้นทะเลผ่านระบบกัปตัน (Kapitan China) สำหรับการปกครองตนเองของชาวจีนในอาณานิคม (Cho, 2022) จากปีนัง ชาวจีนฮกเกี้ยนขยายการตั้งถิ่นฐานและเครือข่ายเศรษฐกิจมายังภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะภูเก็ต พังงา และระนอง ซึ่งเป็นแหล่งแร่ดีบุกที่สำคัญ กลุ่มชาวฮกเกี้ยนผู้อพยพกลายเป็นแรงงานหลักและต่อมาพัฒนาเป็นกลุ่มนายเหมืองที่มีบทบาทสำคัญในอุตสาหกรรมแร่ของภูมิภาค (Chee-Beng, 2000) ตัวอย่างสำคัญคือ คอซู่เจียง (Khaw Soo Cheang) นักธุรกิจชาวจีนฮกเกี้ยนจากปีนังที่มีอิทธิพลสูงในเศรษฐกิจชายฝั่งอันดามัน โดยเฉพาะระนอง ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจระหว่างปีนัง ระนอง พังงา และภูเก็ตอย่างแนบแน่น (Khoo, 2009)

การอพยพของชาวจีนฮกเกี้ยนจากปีนังสู่ภาคใต้แถบชายฝั่งอันดามันของประเทศไทยจึงมิได้เป็นเพียงการเคลื่อนย้ายทางกายภาพของประชากร แต่ยังสะท้อนถึงกระบวนการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม เครือข่ายทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีพลวัตสูงและมีความสามารถในการปรับตัวต่อบริบททางประวัติศาสตร์และพื้นที่ใหม่อย่างมีนัยสำคัญ

การพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุก

ปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อความสามารถในการปรับตัวและสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจใหม่ถือเป็นศักยภาพของทรัพยากรในท้องถิ่น แร่ดีบุกจึงได้ชื่อว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง โดยเฉพาะในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความต้องการแร่ดีบุกในตลาดโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตามการเติบโตของอุตสาหกรรมกระป๋องบรรจุอาหาร เครื่องใช้ไฟฟ้า และโลหะผสม (solder) การพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุกจึงกลายเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญของเศรษฐกิจภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะในจังหวัดภูเก็ต พังงา ระนอง และตรัง ซึ่งมีแหล่งแร่ดีบุกอุดมสมบูรณ์

ความสำเร็จของการพัฒนาอุตสาหกรรมนี้เกิดขึ้นได้จากการสนับสนุนของหลายฝ่ายจากกลุ่มเครือข่ายชาวฮกเกี้ยนในประเทศไทย

การพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดิบบุกในสยามเกิดจากความร่วมมือระหว่างรัฐกับนายทุนเอกชน รัฐสยามภายใต้รัชกาลที่ 5 ใช้นโยบายสัมปทานเหมืองแร่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างรายได้และส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ (Phongpaichit & Baker, 2017, pp. 47–49) ในขณะที่ผู้ประกอบการชาวจีน โดยเฉพาะกลุ่มฮกเกี้ยนจากมณฑลฝูเจี้ยน มีบทบาทสำคัญในการนำเทคโนโลยีและระบบจัดการจากจีนมาประยุกต์ใช้ ทั้งเทคโนโลยีการขุดแบบฉีดน้ำแรงดันสูง (hydraulic mining) และการขุดอุโมงค์แนวราบ (drift mining) รวมถึงระบบจัดการแรงงานแบบ “กงสี” (kongsì) ซึ่งเป็นกลไกการรวมกลุ่มตามสายสัมพันธ์ทางเครือญาติและภูมิสำเนาที่เอื้อต่อการบริหารแรงงานในพื้นที่ห่างไกลและการสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจแบบเครือญาติ (Chee-Beng, 2000, pp. 90–91) ผลจากการพัฒนาเหมืองแร่ภายใต้ระบบนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่นโดยเฉพาะแถบภาคใต้ของประเทศไทย

การพัฒนาเหมืองแร่ในพื้นที่ภาคใต้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่นจากการพึ่งพาเกษตรกรรมไปสู่ระบบเศรษฐกิจเชิงอุตสาหกรรมแบบพึ่งพาทุนภายนอก ชุมชนชาวฮกเกี้ยนในพื้นที่จึงไม่ได้มีบทบาทแค่นักด้านการผลิต แต่ยังรวมถึงการค้าขาย การจัดหาทุน และการเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจโลกผ่านเครือข่ายการค้าที่ทอดยาวจากปิ่นัง สู่สิงคโปร์และฮ่องกง (Wang Gungwu, 1992; Skinner, 1957) ทั้งนี้ กลุ่มชาวจีน โดยเฉพาะกลุ่มชาวฮกเกี้ยนสามารถสั่งสมทุนและอิทธิพลทางเศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของแรงงานข้ามชาติในฐานะ ผู้เปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์เศรษฐกิจและสังคมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 19–20 ได้อย่างเด่นชัด ความสำเร็จทางเศรษฐกิจและการสั่งสมทุนของชาวฮกเกี้ยน ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างและดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองในดินแดนใหม่โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้แถบชายฝั่งอันดามันที่กลุ่มแรงงานเหมืองแร่ได้หยั่งรากลึกและปรับตัวเข้ากับบริบทท้องถิ่น

จากเหมืองแร่สู่การกระจายตัวของวัฒนธรรม

นอกจากการผลิตแร่ดิบบุกที่สำคัญแล้ว ชาวจีนฮกเกี้ยนยังสร้างชุมชนผ่านศาลเจ้า สมาคม และโรงเรียนจีนองค์ประกอบเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงโครงสร้างชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่น ศาลเจ้าซุนฮั้วหยุน หรือศาลเจ้ากวนอูในภูเก็ต ซึ่งเป็นศูนย์กลางพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำเหมือง เช่น พิธี “ชีวอิ๊ก” (燒王財) การเผาเรือขัตรีย์เพื่อขับไล่ภูติผีจากเหมือง พิธีกรรมนี้ยังคงมีอยู่ในงานกินเจประจำปีของภูเก็ตจนถึงปัจจุบัน (DeBernardi, 2004, pp. 64–66) นอกจากนี้ สมาคมต่าง ๆ เช่น สมาคมฮกเกี้ยนและสมาคมกวางตุ้ง ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ ดูแลสวัสดิการสมาชิก แต่ยังเป็นช่องทางการรักษาภาษา ประเพณี และการเชื่อมโยงกับบ้านเกิดในจีน ขณะที่โรงเรียนจีนที่ก่อตั้งขึ้นในพื้นที่เหล่านี้ ทำหน้าที่ถ่ายทอดภาษาจีนและค่านิยมดั้งเดิมให้แก่คนรุ่นใหม่ ทำให้วัฒนธรรมฮกเกี้ยนสามารถดำรงอยู่และผสมผสานเข้ากับวิถีชีวิตของคนได้ในแถบจังหวัด ฝั่งอันดามันได้อย่างลงตัว สิ่งที่น่าสนใจคือการที่พิธีกรรมเหล่านี้ได้รับการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทท้องถิ่น โดยมีการผสมผสานเข้ากับความเชื่อและประเพณีของคนใต้ สร้างเป็นเอกลักษณ์ใหม่ที่แตกต่างจากต้นแบบในแผ่นดินใหญ่จีน

ระดับโครงสร้างพื้นฐาน ชาวฮกเกี้ยนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีการทำเหมืองและการสร้างโครงสร้างสนับสนุน รวมถึงการสร้างลาราง ระบบระบายน้ำ และหมู่บ้านแรงงานเหมืองที่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ ซึ่งแม้เหมืองหลายแห่งจะเลิกกิจการไปแล้วเมื่อหลายทศวรรษที่ผ่านมา แต่ร่องรอยของการตั้งถิ่นฐานที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาทางวิศวกรรม เช่น บ่อกักน้ำที่ออกแบบเพื่อการจัดการน้ำในเหมือง โครงสร้างอาคารไม้ที่ปรับตัวเข้ากับสภาพภูมิอากาศเขตร้อน และระบบคูน้ำที่ซับซ้อน ยังคงมีให้เห็นในพื้นที่ในอำเภอกะทู้ จังหวัดภูเก็ต (Khoo, 2009) สอดคล้องกับลักษณะที่ลูกหลานชาวเหมืองได้ให้ข้อมูลว่าเดิมทีในบริเวณจังหวัดระนองมีการใช้เทคโนโลยีในการทำเหมืองแร่ซึ่งเป็นระบบระบายน้ำ การสร้างลารางเช่นเดียวกันก่อนจะมีการนำเทคโนโลยีแบบฝรั่งเข้ามาใช้แทนระบบ

แบบเดิม (ข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ B, สัมภาษณ์ส่วนตัว, 18 ธันวาคม 2567) ควบคู่ไปกับ การรักษาโครงสร้างพื้นฐานในเมืองและเทคโนโลยีดั้งเดิมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวฮกเกี้ยน กลุ่มชาวฮกเกี้ยนยังคงสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมผ่านภาษา ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการทำเหมืองเข้าสู่ชุมชนบริเวณเหมืองได้อย่างกลมกลืน

ภาษาฮกเกี้ยนเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ โดยเฉพาะคำศัพท์เฉพาะในเมือง จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ A (สัมภาษณ์ส่วนตัว, 14 ธันวาคม 2567) ชี้ให้เห็นว่าภาษาฮกเกี้ยนถูกใช้ในกิจกรรมเกี่ยวกับเหมืองแร่อย่างแพร่หลาย พบว่าชุมชนรุ่นลูกหลานยังคงจำคำศัพท์ภาษาฮกเกี้ยนที่ถูกใช้เกี่ยวข้องกับการทำเหมืองในอดีต เช่น [tho³ lia²] หมายถึง ดินหรือแร่ [san⁴] หมายถึง ปล่องเหมือง และ [tho³ a² kha³] แปลว่า คนงานเหมือง หรือหากแปลตามตัวจะให้ความหมายว่า “ขาใต้ดิน” ซึ่งเป็นการเปรียบคนงานในเหมืองแร่ ตัวอย่างเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการคงอยู่ของภาษาเฉพาะทางที่เชื่อมโยงกับอาชีพและวิถีชีวิตดั้งเดิมที่กำลังจะเลือนหายไปตามกาลเวลา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Cushman (1991, pp. 102–105) ที่ระบุถึงความสำคัญของคำศัพท์เฉพาะทางในการรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน นอกจากนี้ การสัมภาษณ์พูดคุยกับคนในท้องถิ่นพบว่าผู้ให้ข้อมูลได้บอกเกี่ยวกับความทรงจำเกี่ยวกับคำในภาษาฮกเกี้ยนได้แทรกซึมภาษาไทยถิ่นใต้แถบจังหวัดระนอง พังงา และภูเก็ต เช่น [ɔŋ³ lai²] ที่หมายถึง สับปะรด [tau³ ge²] หมายถึง ถั่วออก หรือ [ko³ sui²] ที่หมายถึง ขนมห้วย รวมไปถึงคำเรียกเรือญาติที่แทรกซึมเข้าไปในภาษาไทยถิ่นใต้บริเวณแถบจังหวัดระนอง พังงา และภูเก็ต เช่น [ʔa³ ko¹] ที่หมายถึง พี่ชาย¹ [kɔŋ¹] ที่หมายถึง ปู่หรือตา [tɕi²] หมายถึง ทวด² แสดงถึงกระบวนการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนต่าง ๆ ภายใต้อิทธิพลของการทำเหมืองแร่ การคงอยู่ของคำศัพท์เฉพาะในเหมืองแร่และการแทรกซึมของภาษาฮกเกี้ยนในภาษาไทยถิ่นใต้ มิได้เป็นเพียงร่องรอยทางภาษาเท่านั้น หากแต่เป็นการสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสถานะทางเศรษฐกิจของชาวฮกเกี้ยนในอดีต ทั้งในฐานะแรงงานเหมืองและกลุ่มนายทุน คำศัพท์เหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็น “ทุนเชิงสัญลักษณ์” (symbolic capital) ที่บ่งชี้บทบาททางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในกระบวนการก่อรูปสังคมเหมืองแร่ชายฝั่งอันดามัน

จากการข้อมูลดังกล่าว สอดคล้องกับ Khoo (2009) และ DeBernardi (2004) ซึ่งได้อธิบายถึงปรากฏการณ์การซึมซับทางวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้ว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งผ่านการเข้ามาทำเหมืองแร่ การค้าขาย รวมถึงการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนและหลอมรวมองค์ประกอบทางวัฒนธรรม เช่น ภาษา ศาสนา อาหาร และประเพณี จนเกิดเป็นอัตลักษณ์แบบลูกผสมที่มีความเฉพาะตัวของภูมิภาคนี้ อัตลักษณ์ทางภาษาของชาวฮกเกี้ยนจึงมีได้อยู่เพียงในกลุ่มชาติพันธุ์ของตน หากแต่กลายเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์ทางภาษาในบริบทพื้นที่จังหวัดแถบชายฝั่งอันดามัน นอกจากภาษาแล้วนั้นยังสะท้อนผ่านวัฒนธรรมอาหารที่ถูกปรับเปลี่ยนกันระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนแรงงานชาวฮกเกี้ยน

อาหารถือเป็นหนึ่งในสมบัติทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการสืบทอดอัตลักษณ์ของชาวฮกเกี้ยนเข้าสู่บริบทท้องถิ่นของอาหารได้แถบชายฝั่งอันดามัน โดยอัตลักษณ์ดังกล่าวได้ผสมผสานระหว่างวัตถุดิบท้องถิ่นกับวิธีการปรุงแบบจีนฮกเกี้ยนดั้งเดิม เช่น “หมี่ฮกเกี้ยน” หรือ “หมูฮ้อง” ซึ่งสะท้อนถึงการผสมผสานวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวจีนในปิ่นังและถูกถ่ายทอดข้ามทะเลมาสู่ภาคใต้ของไทย (Khoo, 2009)

¹ ปัจจุบันคำนี้ถูกใช้ในภาษาไทยถิ่นใต้แถบบริเวณจังหวัดระนอง พังงา และภูเก็ตเพื่อเรียกผู้ชายที่มีอายุมากกว่าผู้พูด

² จากผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในบริเวณจังหวัดระนองและพังงา รู้จักคำนี้ แต่ปัจจุบันคำนี้ไม่พบการใช้แล้ว พบเพียงในจังหวัดภูเก็ต

ภาพที่ 1 หมูฮ้องภูเก็ต อาหารที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอาหารฮกเกี้ยน

ที่มา: ธนาถ จันทรประดิษฐ์ (ผู้พิมพ์)

วัฒนธรรมอาหารจึงกลายเป็นทั้งการแสดงออกถึงความเป็นฮกเกี้ยนและความเป็นพื้นถิ่นในการเจรจาทางวัฒนธรรมกับสังคมไทยกับจีนฮกเกี้ยนเข้าไว้ด้วยกัน และยังแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม ที่ยังหลงเหลือร่วมกันระหว่างจังหวัดระนอง พังงา และภูเก็ตอันเกิดแต่การเข้ามาทำเหมืองแร่ของชาวจีนฮกเกี้ยนในบริเวณแถบจังหวัดภาคใต้ฝั่งอันดามัน นอกจากวัฒนธรรมอาหารแล้ว สถาปัตยกรรมตึกเรือนแถวแบบชิโน-โปรตุกีสที่ได้รับแบบอย่างมาจากป็นังในช่วงยุคอาณานิคมอังกฤษ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมร่วมรากจากชาวฮกเกี้ยนที่เข้ามาทำเหมืองแร่ จากป็นัง สู่อำเภอเมือง พังงา และภูเก็ต

สถาปัตยกรรมตึกเรือนแถวแบบชิโน-โปรตุกีสในเมืองต่าง ๆ เช่น ป็นัง ภูเก็ต ระนอง และพังงา เป็นผลลัพธ์ของการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมจีนและตะวันตก โดยเฉพาะโปรตุเกสและอังกฤษ ซึ่งเกิดขึ้นจากการติดต่อทางการค้าและการอพยพของชาวจีนฮกเกี้ยนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 อาคารเหล่านี้มีลักษณะเด่นที่รวมเอาองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมตะวันตก เช่น หน้าต่างโค้งและเสาแบบคลาสสิก เข้ากับลวดลายตกแต่งแบบจีน เช่น ปูนปั้นรูปสัตว์มงคลและลายดอกไม้การก่อสร้างตึกเรือนแถวชิโน-โปรตุกีสเริ่มแพร่หลายในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) โดยเฉพาะในเมืองภูเก็ต ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าแร่ดีบุกและมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับป็นังอย่างใกล้ชิด (ปิยะนาถ อังควาณิชกุล, 2563; เกรียงไกร เกิดศิริ, ปัทม วงศ์ประดิษฐ์, อิศรชัย บุรณะอรรจน์, และกิตติคุณ จันทรแย้ม, 2566)

ปัจจุบัน ตึกแถวชิโน-โปรตุกีสยังคงได้รับการอนุรักษ์และใช้งานในหลายเมือง เช่น ภูเก็ตและป็นัง โดยได้บูรณะและปรับปรุงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ เช่น การเปิดเป็นร้านค้า โรงแรม หรือพิพิธภัณฑ์ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่รักษามรดกทางวัฒนธรรมแต่ยังส่งเสริมการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจท้องถิ่น นอกจากนี้ การศึกษาสถาปัตยกรรมชิโน-โปรตุกีสยังช่วยสะท้อนให้ภาพทางประวัติศาสตร์ของการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการพัฒนาเมือง (ปิยะนาถ อังควาณิชกุล, 2563; เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ, 2566) ภาพสะท้อนทางประวัติศาสตร์ผ่านตึกเรือนแถวอันเกิดแต่เหมืองแร่ดีบุกในอดีตที่ได้ถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนภูมิภาคระหว่างบริเวณพื้นที่จังหวัดระนอง พังงา และภูเก็ตเข้าไว้ด้วยกันอันมาความสัมพันธ์กับป็นัง ภาพสะท้อนของอดีตแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมที่หลงเหลือจากการเข้ามาทำเหมืองแร่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 2 3 และ 4 สถาปัตยกรรมตึกเรือนแถวแบบชิโน-โปรตุกีสในจังหวัดระนองบริเวณชุมชนบางสำน
ตลาดเก่า ในจังหวัดพังงา บริเวณเมืองเก่าตะกั่วป่า และในจังหวัดภูเก็ตย่านเมืองเก่าภูเก็ต

ที่มา: ธนาถ จันทรประดิษฐ์ (ผู้บันทึก)

บทสรุป

แม้อุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุกในภาคใต้ของประเทศไทยจะเสื่อมถอยลงตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 แต่ร่องรอยของการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนฮกเกี้ยนยังคงปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในโครงสร้างวัฒนธรรม พื้นที่ และความทรงจำของชุมชนในจังหวัดภูเก็ต พังงา และระนอง มรดกทางวัฒนธรรมดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงเศษซากของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในอดีต แต่เป็นหลักฐานของการสร้างตัวตนในบริบทของการอพยพระหว่างประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการข้ามชาติ (transnationalism) ที่ชี้ให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของเครือข่ายความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติ (Vertovec, 2009) การเดินทางของชาวจีนฮกเกี้ยนจากป็นิ่งสู่ภาคใต้ของไทยจึงมิใช่เพียงการเคลื่อนย้ายแรงงาน แต่เป็นการเคลื่อนย้ายของ “โลกทัศน์” และระบบคุณค่าที่แทรกซึมอยู่ในภาษาไทยถิ่นใต้ สถาปัตยกรรมตึกเรือนแถวแบบชิโน-โปรตุกีส และพิธีกรรมท้องถิ่นจนถึงปัจจุบัน

ความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนฮกเกี้ยนในไทยกับป็นังในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ยังสะท้อนให้เห็นผ่านโครงสร้างทางเศรษฐกิจและครอบครัวที่ดำรงอยู่ในลักษณะเครือข่ายข้ามชาติ ตัวอย่างสำคัญคือ บทบาทของตระกูลคอ หรือ Khaw group ซึ่ง Cushman (1991) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสามารถของกลุ่มธุรกิจนี้ในการแทรกตัวเข้าสู่ระบบการเมืองและเศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะในระนองซึ่งกลายเป็นศูนย์กลางของอำนาจการทำเหมืองแร่ ดีบุก ความสัมพันธ์ระหว่างภูเก็ต ระนอง พังงา และป็นัง จึงมิใช่เพียงเส้นทางการค้าหรือแรงงาน แต่เป็นลักษณะพื้นที่ของ “ชุมชนจินตกรรม” (imagined communities) ที่ชาวฮกเกี้ยนได้สร้างขึ้นเพื่อรองรับสถานะของตนในต่างแดน

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบของกรณีศึกษาการพลัดถิ่น (diaspora studies) จะเห็นว่าชาวฮกเกี้ยนในไทยไม่เพียงแต่รักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมไว้ในต่างแดน หากยังปรับตัวให้เข้ากับบริบทของสังคมท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Aihwa Ong (1999) เรื่อง flexible citizenship ที่ชี้ให้เห็นถึงความสามารถของกลุ่มผู้อพยพในการเคลื่อนไหวอัตลักษณ์และทุนทางสังคมตามบริบท ความเป็น “จีน” ในพื้นที่เหล่านี้จึงมิใช่สิ่งตายตัว แต่เป็นสิ่งที่ถูกต่อรองและรังสรรค์ขึ้นใหม่ผ่านภาษาฮกเกี้ยน อาหารลูกผสม สถาปัตยกรรมชิโน-โปรตุกีส และพิธีกรรมประจำปี เช่น เทศกาลกินเจหรือพิธีไหว้เจ้า ซึ่งเป็นการผสมระหว่างความเชื่อเต๋า ขงจื้อ และความศรัทธาในผีท้องถิ่นไทย

ความต่อเนื่องของภาษาในชีวิตประจำวันโดยเฉพาะภาษาฮกเกี้ยนที่ยังคงใช้อยู่ในบางชุมชน ไม่เพียงสะท้อนถึงการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์เชิงชาติพันธุ์ที่ยังคงดำรงอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ตัวอย่างเช่นการใช้ศัพท์เฉพาะในเหมืองแร่ หรือการสื่อสารด้วยภาษาฮกเกี้ยนในบริบทศาสนาและครอบครัว ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ตอกย้ำความสำคัญของ “พื้นที่ทางภาษาวัฒนธรรม” (linguistic-cultural space) ยังคงมีชีวิตในโลกหลังอุตสาหกรรม (Cushman, 1991; DeBernardi, 2004) แนวคิดของ Glick Schiller et al. (1992) เกี่ยวกับ long-distance nationalism ก็สามารถประยุกต์ใช้ได้ในกรณีนี้ เพราะแม้ลูกหลานชาวฮกเกี้ยนรุ่นใหม่ในไทยอาจไม่มีประสบการณ์ตรงกับจีนแผ่นดินใหญ่ แต่การแสดงออกทางวัฒนธรรมยังคงเกี่ยวโยงกับเรื่องของอัตลักษณ์จีนอย่างเข้มแข็ง

การสืบสานพิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิม เช่น การไหว้เจ้าแม่กวนอิม การกินเจ หรือการจัดกิจกรรมประเพณีจีนในโรงเรียนและสมาคมจีนในภูเก็ต พังงา และระนอง มิได้เป็นเพียงรูปแบบของวัฒนธรรมที่หลงเหลือ หากแต่เป็น การปฏิบัติเพื่อยืนยันสถานะความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมแบบ พหุวัฒนธรรม ชุมชนจีนในภาคใต้จึงทำหน้าที่เป็นทั้ง ผู้รักษาและผู้สร้างวัฒนธรรมใหม่ ๆ ผ่านรูปแบบกระบวนการกลมกลืนและต่อรองกับวัฒนธรรมไทย (Bun & Kiong, 1995; Khoo, 2009) ลักษณะดังกล่าวตามมุมมองในแง่มานุษยวิทยาอพยพ กรณีศึกษาของชาวฮกเกี้ยนในไทยแสดงให้เห็นถึงการประกอบสร้างอัตลักษณ์อย่างซับซ้อนที่มีได้ยึดติดกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ หากแต่ดำรงอยู่ผ่านเครือข่ายครอบครัว ความเชื่อ และทุนทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต สิ่งเหล่านี้ทำให้เราตั้งคำถามถึงการเข้าใจอัตลักษณ์ของกลุ่มอพยพในฐานะที่ไม่ใช่สิ่งตายตัว แต่เป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา โดยมีทั้งแรงผลักดันจากประวัติศาสตร์ และแรงดึงดูดจากการเปลี่ยนแปลงในสังคมร่วมสมัย

ท้ายที่สุด บทสรุปของการศึกษานี้ไม่ใช่เพื่อก้าวถึงอดีตของชาวฮกเกี้ยนในฐานะวัฒนธรรมที่สูญสลายแล้ว หากแต่เพื่อชี้ให้เห็นถึงพลังของวัฒนธรรมในการดำรงอยู่และแปรเปลี่ยนไปตามบริบททางเศรษฐกิจและการเมือง วัฒนธรรมที่หล่อหลอมจากการทำเหมืองแร่ดีบุกไม่เพียงสะท้อนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างป็นังกับภาคใต้ของไทยในอดีต แต่ยังเปิดพื้นที่ให้เราเข้าใจการสร้างตัวตน การสืบทอดความทรงจำ และพลวัตของอัตลักษณ์ในโลกปัจจุบัน คำถามสำคัญคือ ในโลกที่โลกาภิวัตน์เร่งให้วัฒนธรรมท้องถิ่นกลืนหายไปอย่างรวดเร็ว เราจะรักษา “ร่องรอยของพลเมืองข้ามพรมแดน” เหล่านี้ไว้ได้อย่างไร และควรส่งเสริมการศึกษาทางชาติพันธุ์ในภาคใต้ไทยในทิศทางใดต่อไป นอกจากคุณค่าทางวิชาการแล้ว มรดกวัฒนธรรมเหมืองแร่ของชาวฮกเกี้ยนยังมีศักยภาพในการต่อยอดสู่การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การใช้เรื่องเล่าประวัติศาสตร์เหมืองแร่ อาหารพื้นถิ่น และสถาปัตยกรรมชิโน-โปรตุกีส เป็นฐานในการสร้างอัตลักษณ์เมืองและการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ ในขณะเดียวกัน

การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างชุมชนฮกเกี้ยนในไทยกับชุมชนในป็นัง ประเทศมาเลเซีย อาจเปิดมุมมองใหม่ในการทำความเข้าใจพลวัตของวัฒนธรรมข้ามพรมแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บรรณานุกรม

เกรียงไกร เกิดศิริ, ปัทม วงศ์ประดิษฐ์, อิศรชัย บุรณะอรจรณ์, และกิตติคุณ จันทร์แย้ม. (2566). *จอร์จทาวน์ เกาะป็นัง* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์มติชน.

ปิยะนาถ อังควาณิชกุล. (2563). *การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์และลักษณะอาคารของสถาปัตยกรรมชิโน-โปรตุกีสในเมืองภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ. 2545–2559*. โรงพิมพ์วีรณาเพรส.

Asia Pacific Foundation of Canada. (n.d.-a). *The Opium Wars in China*. Retrieved December 25, 2024, from <https://asiapacificcurriculum.ca/learning-module/opium-wars-china>

Asia Pacific Foundation of Canada. (n.d.-b). *Chinese migrations in the mid to late 19th century*. Retrieved December 25, 2024, from <https://asiapacificcurriculum.ca/learning-module/chinese-migrations-mid-late-19th-century>

Bun, C. K., & Kiong, T. C. (1995). Introduction: Modelling culture contact and Chinese ethnicity in Thailand. *Southeast Asian Journal of Social Science*, 23(1), 1–12. <http://www.jstor.org/stable/24492373>

Chee-Beng, T. (2000). *Chinese overseas: Comparative cultural issues*. Hong Kong University Press.

Cho, Y. M. (2022). *Networks, identity and community: The Hokkien Chinese in Penang, 1800–1941* (Doctoral dissertation, University of Leeds). Retrieved from <https://etheses.whiterose.ac.uk/31497/>

Cushman, J. W. (1991). The Khaw Group: Chinese business in early twentieth-century Penang. *Journal of Southeast Asian Studies*, 22(2), 265–285.

DeBernardi, J. (2004). *Rites of belonging: Memory, modernity, and identity in a Malaysian Chinese community*. Stanford University Press.

Glick Schiller, N., Basch, L., & Szanton Blanc, C. (1992). *Towards a transnational perspective on migration: Race, class, ethnicity, and nationalism reconsidered*. New York Academy of Sciences.

Khoo, S. N. (2009). *Streets of George Town, Penang*. Areca Books.

- Khoo, S. N. (2009). Hokkien Chinese on the Phuket mining frontier: The Penang connection and the emergence of the Phuket Baba community. *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, 82(2), 81–112.
- Ong, A. (1999). *Flexible citizenship: The cultural logics of transnationality*. Duke University Press.
- Phongpaichit, P., & Baker, C. (2017). *A history of Thailand* (3rd ed.). Cambridge University Press.
- Reid, A. (Ed.). (2008). *The Chinese diaspora in the Pacific*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315240756>
- Skinner, G. W. (1957). *Chinese society in Thailand: An analytical history*. Cornell University Press.
- Suryadinata, L. (1987). Ethnic Chinese in Southeast Asia: Problems and prospects. *Journal of International Affairs*, 41(1), 135–151. <http://www.jstor.org/stable/24357391>
- Tan, C. B. (2011). *Chinese overseas: Comparative cultural issues*. Hong Kong University Press.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism*. Routledge.
- Wang, G. (1992). *The Chinese overseas: From Earthbound China to the quest for autonomy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.